

UDK 811.163.42'282'366
UDK 811.163.42'282'373.45
Izvorni znanstveni članak
Rukopis primljen 26. VI. 2006.
Prihvaćen za tisak 24. X. 2006.

Barbara Štebih

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
Ulica Republike Austrije 16, HR-10000 Zagreb
bstebih@ihj.hr

TRANSMORFEMIZACIJA IMENIČKIH GERMANIZAMA U KAJKAVSKOME KNJIŽEVNOM JEZIKU

U radu se prikazuju rezultati analize morfološke prilagodbe imeničkih germanizama u kajkavskome književnom jeziku. Transmorfemizacija imenica obuhvaća uključivanje replika u deklinacijske paradigme jezika primatelja te adaptaciju kategorija broja i roda.

0. Posljedica dugih i intenzivnih političkih, gospodarskih i kulturnih dodira austrijskih i hrvatskih zemalja znatan je broj germanizama u kajkavskome književnom jeziku – polifunkcionalnom, normiranom i stilistički diferenciranom anorganskom idiomu u čijoj je osnovici bio zagrebački gradski govor, koji je funkciju standardnoga jezika, na području triju županija središnje Hrvatske, zagrebačke, varaždinske i križevačke, imao od druge polovice 16. st. do formiranja hrvatskoga književnog jezika štokavske osnove.¹

Istraživanje smo proveli na 2500 germanizama ekscerpiranih iz *Rječnika hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika* i kartoteke Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

1. Kada dvojezični govornik određenu leksičku jedinicu jezika A počne upotrebljavati u jeziku B, nerijetko je riječ o kodnom prebacivanju, što znači da je spomenuti leksem neprilagođen sustavu jezika primatelja. Njegovom učestalom uporabom i preuzimanjem od strane jednojezičnih govornika, on se fonološki, morfološki i sintaktički adaptira.

¹ Detaljnije o kajkavskome književnom jeziku v. Šojat i Lewis – Štebih 2004.

R. Filipović (1986:117) adaptaciju posuđenica na morfološkoj razini označava terminom **transmorfemizacija**. Transmorfemizacijskom analizom trebaju se utvrditi sve promjene kroz koje prolazi osnovni oblik modela prilikom adaptacije i prelaska u osnovni oblik replike te način i stupanj primjene morfoloških zakonitosti jezika primatelja na posuđenu leksičku jedinicu.² **Osnovni oblik (*citation form*)** on definira kao oblik riječi koji se citira samostalno (bez konteksta) i koji je registriran u rječnicima kao natuknica. Riječ je o s morfološkoga stajališta neutralnom obliku – kod imenica je to nominativ singulara, a kod glagola infinitiv.

Naša je analiza pokazala da u rijetkim slučajevima modeli nisu riječi u svojem osnovnom obliku (npr. model glagola *giljtati* nije infinitiv, već treće lice jednine, imenice *ebetni*, *rajthozne* oblikovale su se prema njemačkome množinskom obliku). Čini se stoga metodološki nužnim razlikovati između **osnovnog oblika** kao “oblika riječi koji se citira samostalno” i **inicijalnog oblika** tj. “oblika leksema jezika primatelja koji je poslužio kao model”. Pri proučavanju morfološke adaptacije analizira se, dakle, odnos osnovnog oblika replike i inicijalnog oblika modela (koji ne mora biti i njegov osnovni oblik).

2. Dodirnojezikoslovna istraživanja pokazuju da su imenice vrsta riječi koja se najviše posuđuje. Ovaj se fenomen objašnjava najčešćim motivom posuđivanja – s novim entitetom preuzima se i njegov naziv. Po svojem udjelu obično slijede glagoli, a potom pridjevi. E. Haugen (1969:406) utvrdio je sljedeći omjer posuđenica s obzirom na vrstu riječi³: 75% imenica, 18% glagola, 3% pridjeva, a J. Grotzky⁴ (1978:127) 83% imenica: 12,5% glagola: 4,5% pridjeva. Ipak, pri kontaktološkim istraživanjima dolazilo se i do drukčijih rezultata. U lužičkosrpskome također su na prvome mjestu imenički germanizmi, a na drugome glagolski. Međutim, zbog osobito intenzivnoga jezičnog dodira njemačkoga i lužičkorspkoga posuđuju se i pridjevi, prilozi, prijedlozi, uzvici, brojevi i pomoćni glagoli.⁵ Za svoj korpus anglizama u talijanskome L. Sočanac (1992/93) utvrdila je da su na prvome mjestu imenice, na drugome pridjevi, a glagoli tek na trećem.

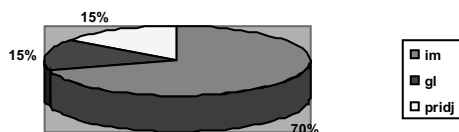
² Prema R. Filipoviću (1986:17) terminom model označavamo riječ kako je upotrebljavaju govornici jezika davatelja, dok je replika posuđenica kako je upotrebljavaju govornici jezika primatelja.

³ Proučavajući norveško-engleski jezični dodir.

⁴ Istražujući morfološku adaptaciju germanizama u srpskom i hrvatskim štokavskim govorima.

⁵ V. Bielfeldt 1933:35.

Rezultati naše analize podudaraju se s podacima iz dodirnojezikoslovne literature: najbrojnije su imenice (83,4%), slijede glagoli (12,4%), pa pridjevi (2,8%). Zastupljenost priloga (0,5%), interjekcija (0,3%) i partikula (0,05%) brojčano je neznatna, no uopće njihova prisutnost pokazatelj je intenziteta nje-mačko (austrijsko) – kajkavskoga jezičnog dodira.

Grafikon 1. Odnos triju najzastupljenijih vrsta riječi u korpusu kajkavskih germanizama

3. Analiza transmorfemizacije imenica obuhvaća utvrđivanje sljedećih zakonitosti:

1. uključivanja replike u jednu od deklinacijskih paradigmi kajkavskoga književnog jezika, što je usko povezano s adaptacijom završetka imenice
2. adaptacije kategorije roda
3. adaptacije kategorije broja

3. 1. Budući da je uvrštavanje germanizma u deklinacijski sustav kajkavskoga književnog jezika uvjetovano njegovim završetkom, a isto u znatnoj mjeri vrijedi i za adaptaciju kategorije roda, analizu transmorfemizacije imenica za-počet ćemo opisom adaptacije završetaka.

Pri tome nećemo koristiti termin J. Grotzkoga (1978) **sufiksalna supstitucija** jer ga ne smatramo dovoljno preciznim. Metodološki upitnim držimo o hrv. *-ica* u replikama *štrikerica* “ona koja plete”, *bauhtencerica* “trbušna plesačica” govoriti kao o sufiksu. Naime, budući da su posuđenice sa stajališta jezika primatelja nemotivirane riječi, završno *-ica* nema vrijednost dometka.⁶ Zamijenjeni elementi modela često nisu sufiksi. Tako *-ut* u *Wermut* (> *bermet* “vrsta alkoholnoga pića s pelinom, vermut”⁷), *-un* u *Kattun* (> *katon* “gusta pamučna tkanina, katun”), *-uch* u *Fürtuch* (> *fertun* “pregača”) i *-t* u *Spagat* (> *špaga* “vezi-ca”) nisu sufiksi, već završeci. Stoga nam se prihvatljivijim čini govoriti o **imeničkom završetku i zamjeni (supstituciji) imeničkog završetka**.

⁶ Termini sufiks i dometak korišteni su kao istoznačnice, a poimamo ih kao tvorbene jezične jedinice, odnosno afikse. Završetak je, naprotiv, skup glasova koji se javlja na završetku riječi i ne mora biti tvorbena jedinica.

⁷ Značenje germanizma iz razloga gospodarstvenosti donosimo samo pri njegovom prvom spominjanju. Značenje modela ne donosi se ukoliko se ono podudara s onim replike.

Naše je istraživanje pokazalo da je zamjena imeničkih završetaka vrlo često motivirana fonološki, tj. izgovornim rasterećenjem (*jahlenica* “greben za češljanje lana” < bavaustr. *Hachel*, *pantlec* “vezica” < bavaustr. *Bandl*, *lajblec* “prsluk” < bavaustr. *Leibl*), pa objašnjenje ove pojave valja tražiti na morfofonološkoj razini. Vrlo važnu ulogu pri adaptaciji završetka igraju analogija (*festunga* < nvnjem. *Festung* u analogiji prema indigenoj bliskoznačnici *tvrđava*, *krofulica* “bot. krožulica, mala salata, *Anthiriscus cerefolium*” < srvnjem. *kervola* prema domaćim fitonimima sa sufiksom *-ica*, *lotriš* “čovjek niskih moralnih kvaliteta, nevaljalac, lupež, prevarant; bludnik” < srvnjem. *lotter* prema domaćim riječima pejorativna značenja s navedenim sufiksom⁸) i seksus označenoga (*frajla* “neudana žena, gospodična” < bavaustr. *Fräule*). Motivi adaptacije završetka nisu uvijek jasni, npr. zašto se nvnjem. *Kobe* adaptiralo kao *kobača* “staja (osobito za svinje)”, a ne kao *koba.

Pri analizi zamjene završetaka kajkavskih imeničkih germanizama registriran je 51 dijamorf⁹: Ø > a (*žnora* “vezica” < srvnjem. *snuor*, *larma* “buka” < bavaustr. *Lärm*, *krigla* “vrč od pola litre, politrenjak, krigla” < bavaustr. *Krüg(e)l*), Ø > ač (*helmač* “kaciga” < nvnjem. *Helm*, *pikač* “kramp” < nvnjem. *Pick*), Ø > ec (*boštiklec* “voštana svijeća” < bavaustr. *Wachsstückl*, *lajblec* “prsluk” < bavaustr. *Leibl*, *pajšlec* “životinjska iznutrica” < bavaustr. *Paischhl*), Ø > ek (*cajzlek* “zool. ptica čiž, obična zelenčica, *Carduelis spinus*” < nvnjem. *Zeisl*, *lajbek*, *lajblek* “prsluk” < bavaustr. *Leibl*), Ø > enica (*jahlenica* “greben za češljanje lana” < bavaustr. *Hach(e)l*), Ø > i (*cajtungi* “novine” < nvnjem. *Zeitung*)¹⁰, Ø > ic (*gartlic* “vrtić” < bavaustr. dem. *Gartl*), Ø > ica (*jahllica* “greben za češljanje lana” < bavaustr. *Hach(e)l*), Ø > ič (*hoblič*, *hoblič* “1. a. oruđe kojim se izgladuje drvo, strug, blanja; b. tesarska sjekira kojom se ravna drvo, bradva; 2. drvena zidarska gladilica kojom se ravna zid” < nvnjem. *Hobel*), Ø > ik (*pantlik* “vezica” < bavaustr. dem. *Band(e)l*), Ø > ina (*kruglina* “geogr. polutka” < bavaustr. *Kugl*), Ø > iš (*lotriš* “čovjek niskih moralnih kvaliteta, nevaljalac, lupež, prevarant; bludnik” < srvnjem. *lotter*), a > ica (*krofulica* “bot. krožulica, mala salata, *Anthiriscus cerefolium*” < srvnjem. *kervola*), an > na (*vilahna* “plahta” < stvnjem. *willahhan*), an > stvo (*almo-*

⁸ Npr. *kurviš*, *mališ*.

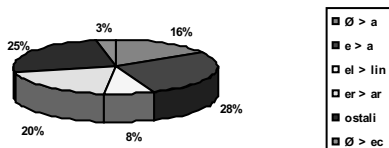
⁹ Termin **dijamorf** upotrebljavamo kako ga definira V. Piškorec (2005:31), tj. kao “uređeni par koji čine morf modela i morf replike”, pri čemu se “termin **morf** u sintagmama **morf modela** i **morf replike** koristi kvantitativno, označujući one dijelove modela i replike koji sudjeluju u procesu leksičke importacije, pa takvu uporabu termina morf ne treba brkati s uobičajenom primjenom tog termina u smislu realizacije kojega morfema u okviru jednoga jezičnog sustava”.

¹⁰ Dijamorf je ovjeren samo u plurale tantum *cajtungi* u kojem je on indikator nominativa plurala muškoga roda.

stvo i *almustvo* “milodar” < stvnjem. *almuosan*), an > štvo (*almoštvo*, *almuš-tvo* “milodar” < stvnjem. *almuosan*), at > ac (*špinac* “bot. špinat, *Spinacia ole-arcea*” < nvnjem. *Spinat*), aum > an (*kapican* “ular, oglav, podvodac” < bavaustr. *Kappzaum*), e > a (*figa* “smokva” < srvnjem. *vige*, *šunka* “slanina” < bavaustr. *Schunke*, *žaga* “pila” < stvnjem. *saga*), e > ača (*kobača* “staja (osobito za svinje)” < rnvjem. *Kobe*), e > ica (*frlica* “zool. frigalj, frilj, *Phoxinus phoxinus*” < nvnjem. *Pfrille*, *ladica* < srvnjem. *lade*, *marelica* < bavaustr. *Marrille*), e > ija (*patrolija* “voj. ophodnja, patrola” < nvnjem. *Patrolle*), e > ka (*flinka* “puška kremenjača” < nvnjem. *Flinte*), (e)l > lin (*cukerlin* “bonbončić” < bavaustr. *Zuckerl*, *mašlin* “ukrasna vrpca” < bavaustr. *Maschl*, *nukerlin* “kulin. žličnjak” < bavaustr. *Nuckerl*), el > ljin (*nudljjin* “kulin. žličnjak” < bavaustr. *Nudel*, *šnicljjin* “odrezak” < nvnjem. *Schnitzel*, *špargljjin* “bot. šparoga, *Asparagus officinalis*” < nvnjem. *Spargel*), el > lina (*kruglina* “geogr. polutka” < nvnjem. *Kugel*), el > lo (*kruglo* “1. puščana ili topovska kugla; 2. kugla za kuglanje” < nvnjem. *Kugel*, *žveplo* “olovo” < srvnjem. *swēbel*), el > ule (*orgule* < nvnjem. *Orgel*), el > ulje (*orgulje* < nvnjem. *Orgel*), en > an (*burčan* “jantar” < srvnjem. *bornstên*), en > lin (*deglin* “mač” < nvnjem. *Degen*), ent > ica (*tuhica* “perina” < bavaustr. *Tuchent*), er > Ø (*cvancig* “srebrni kovani novac u vrijednosti od 20 krajcara” < nvnjem. *Zwanziger*, *mort* “građevni vezivni materijal, žbuka” < srvnjem. *morter*), er > ar (*cukar* “šećer” < nvnjem. *Zucker*, *drukar* “čovjek koji se bavi tiskanjem, štampanjem” < bavaustr. *Drucker*, *henkar* “krvnik” < nvnjem. *Henker*), er > or (*cukor* “šećer” < nvnjem. *Zucker*, *perncukor* “kandirani šećer” < bavaustr. *Bärenzucker*, *švogor* “šurjak” < bavaustr. *Schwager*), er > ur (*cukur* “šećer” < nvnjem. *Zucker*, *pfaštur* “1. povez za ranu; 2. pločnik” < bavaustr. *Pflaster*, *trahtur*, *traktur* “lijevak” < bavaustr. *Trachter*), i > a (*keleraba*, *koloraba*, *koraba* “bot. korabica, *Brassica oleracea*” < bavaustr. *Kohlrabi*, *Kehlrabi*), i > ija (*cikorija*, *cukorija* “bot. žutenica, cikorija” < bavaustr. *Zichori*, *Zigori*, *cukorkandija* “kandirani šećer” < nvnjem. *Zuckerkandi*), ie > ija, in > ica (*hausherica* “gospodarica” < nvnjem. *Hausherrin*), ion > ija (*ordinacija* “voj. dopuštenje” < nvnjem. *Ordination*), ium > ij (*vezikatorij* “vrsta flastera koji, nalijepljen na mladi čir, pospješuje nabiranje gnoja i sazrijevanje bolesti” < nvnjem. *Vesicatorium*), nz > nac (*šanac* “zaštitne zidine” < rnvjem. *Schanz*), nz > nec (*šanec* “zaštitne zidine” < rnvjem. *Schanz*), o > a (*komanda* “voj. zapovijed” < nvnjem. *Kommando*, *škoda* “šteta” < srvnjem. *scado*), o > ec (*opec* “majmun” < stsl. *opъ < stvnjem. *affo*), t > Ø (*špaga* “vezica” < bavaustr. *Spagat*), uch > un (*fertun* “pregača” < bavaustr. *Fürtuch*), uch > uš (*fertuš* “pregača” < bavaustr. *Fürtuch*), un > on (*katon* “gusta pamučna tkanina, katun” < nvnjem. *Kattun*) i ut > et (*bermet* “vermut” < bavaustr. *Wermut*).

Analiza frekventnosti dijamorfa pokazala je da su najzastupljeniji parovi $e > a$ (28%), $er > ar$ (20%), $(e)l > lin$ (8%) i $\emptyset > ec$ (3%). Čak se 34 dijamorfska para mogu smatrati neproduktivnima, tj. ovjereni su samo jednom.

Grafikon 2. Prikaz zastupljenosti dijamorfa

Različite adaptacije završetka istoga modela rezultiraju dubletama kao što su *erb*: *erbic*: *erbič*, *lotar*: *loter*: *lotriš*, *pantlec*: *pantlek*: *pantlin*, *dreta*: *dreto*: *dretva*, *cvancig*: *cvancigar*: *cvancigarica*, *vezikatorij*: *vezikatorijum*, *šanc*: *šanic*: *šanec*.

3. 2. Imeničke se replike uvrštavaju u deklinacijske paradigme kajkavskoga književnog jezika ovisno o svojem završetku.

Polazeći od imeničkog nastavka u nominativu singulara, u kajkavskome se može govoriti o četirima indikatorima paradigme¹¹: P_0 , P_a , P_e i P_o .

Kao i u suvremenome hrvatskome standardu u kajkavskome književnom jeziku imenice s P_0 muškoga roda, P_e i P_o mijenjaju se po *a*-deklinaciji, one s P_0 ženskoga roda po *i*-promjeni, dok se po *e*-sklonidbi dekliniraju imenice s P_a . Predvidljivo je da će se imenički germanizmi koji završavaju na suglasnik, dakle imenice s P_0 , uvrstiti u *a*-sklonidbu, a one s nastavkom *a* u nominativu singulara u *e*-sklonidbu.

Budući da većina imenica u njemačkome ima konsonantski dočetak¹², polazna je pretpostavka da će najveći broj kajkavskih germanizama imati P_0 i uvrstiti se u *a*-deklinaciju. S obzirom na to da se kao vokalski završeci u njemačkome javljaju *e*¹³ ili, rjeđe, *i*¹⁴, a da se njemačko finalno *e* u 75% slučajeva adaptira kao kajkavsko *a* ili da dolazi do zamjene završetka u analogiji prema kakvom indigenom ženskom sufiksu, prediktabilno je da će po frekventnosti slijediti imenice s P_a . Također možemo pretpostaviti da će replike s P_0 i P_e biti znatno rjeđe.

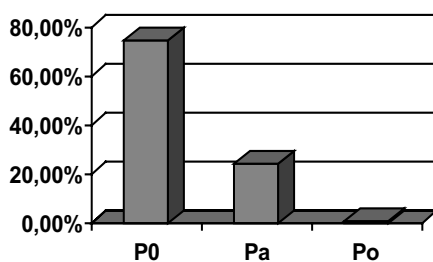
¹¹ M. Ivić (1966) pod terminom **indikator paradigme** podrazumijeva imenički dočetak (nulti nastavak ili vokalski nastavci *a*, *e*, *o*) koji upućuje na deklinacijsku vrstu kojoj imenica pripada.

¹² U ovu skupinu uključujemo i imenice sa sinkopom.

¹³ Kao nastavak imenica ženskoga roda (*Rose*), samostalni sufiks (*Neue*) ili dio sufikasa *-esse* (*Baronesse*), *-euse* (*Friseuse*), *-isse* (*Kulisse*), *-ose* (*Sklerose*) i *-se* (*Genese*).

¹⁴ Kao dio sufikasa *-ei* (*Bücherei*) i *-erei* (*Schreiberei*).

Analiza učestalosti indikatora paradigme u imenica oblikovanih prema njemačkom imeničkome modelu pokazala je da 75% imenica ima P_0 (*a*-deklinacija), 24% P_a (*e*-deklinacija), a samo 1% P_o (*a*-deklinacija). Sve su se replike s P_0 (*almostvo*, *almoštvo*, *almuštvo*, *dreto*, *kruglo*, *lagvo* “bačva”, *žveplo*) formirale zamjenom završetaka. Ovakvi su rezultati posljedica dominacije konsonantskoga završetka u njemačkome kao jeziku davatelju te potvrda naših predviđanja i već spomenute zakonitosti o uvrštavanju posuđenica u hrvatski deklinacijski sustav.

Grafikon 3. Zastupljenost indikatora paradigma

3. 3. Za proces adaptacije imeničkoga roda u dodirnom jezikoslovlju upotrebljavaju se nazivi **Genuswechsel (zamjena roda)** i **Genusbildung (formiranje roda)**.¹⁵ Naime, neki jezikoslovci polaze od roda modela te ako se ovaj ne poklapa s onim replike, govore o **zamjeni roda**. Budući da metodološki neprihvatljivom smatramo takvu usporedbu gramatičkih kategorija dvaju jezičnih sustava, mi ćemo govoriti o **formiranju roda** koje J. Grotzky (1978:85) opisuje kao: “die Befähigung eines Lehnwortes zu einer bestimmten Kongruenz mit Wörtern anderer flektierenden Wortarten”¹⁶.

Rod ne poimamo samo kao gramatičku, već i kao leksičko-semantičku kategoriju čija je priroda trojaka: semantička (leksično značenje riječi, kategorije živo-neživo), morfološka (odnos roda i morfološke strukture riječi) i sintaktička (koordinacija riječi koje imaju rod)¹⁷.

Istraživači jezičnih dodira (A. Schmaus, R. Filipović, L. Sočanac, V. Piškorec) ustanovili su da među posuđenicama u hrvatskom jeziku prevladavaju maskulina, pa govore o **tendenciji muškoga roda**, koju R. Filipović (1986:130)

¹⁵ V. Grotzky 1986:85.

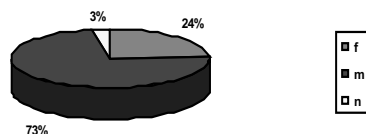
¹⁶ ...“osposobljavanje posuđenice za određenu kongruenciju s ostalim flektivnim vrstama riječi” (prevela B. Š.).

¹⁷ V. Tošović 2000.

definira kao “obuhvatniji princip prema kome većina posuđenica dobiva muški rod”. Ista je tendencija, kao što pokazuje B. Tošović (2000), prisutna i kod germanizama u ruskom jeziku. Ovaj je autor, istražujući kategoriju roda u njemačkome, ruskome, srpskome i hrvatskome, došao do zaključka da je važnost semantičkoga kriterija pri formiranju roda i indigenih imenica i posuđenica u navedenim slavinaama znatno manja nego u njemačkome. U slavenskim jezicima, naime, morfološka obilježja roda (kao što je završetak imenice) igraju važniju ulogu nego semantika.

S obzirom na bogatstvo inventara imenica muškoga roda u hrvatskome¹⁸ i na činjenicu da je većina hrvatskih imenica s konsonatskim završetkom maskulina¹⁹, tendencija muškoga roda može se smatrati pokazateljem razvojnih procesa u jeziku primatelju. Ona je pospješana frekventnošću konsonantskih završetaka u jezicima davateljima (engleski, talijanski, njemački). Ta pojava nije specifičnost slavina (hrvatski, ruski, srpski, bugarski²⁰) – M. Clyne (1982:97) je spominje i u talijanskome te španjolskome, a A. Schmaus (1961) u grčkom jeziku. Nije, međutim, ni općevrijedeća za sve kontaktne situacije – I. Lehiste (1988) u australskome njemačkom zamjećuje **tendenciju ženskoga roda**, što objašnjava zvučnom sličnošću njemačkog određenog člana za ženski rod *die* i engleskoga *the* (*die Yard, die Car, die Road*).

Među imeničkim kajkavskim germanizmima 73% su maskulina, 24% feminina, a samo 3% neutra.

Grafikon 4. Odnos maskulina, feminina i neutra

Istraživanje formiranja roda kajkavskih germanizama dovelo nas je do sljedećih rezultata:

1. Modeli muškoga roda u 92% slučajeva adaptiraju se kao maskulina, a samo u 8% slučajeva kao feminina. Pri oblikovanju replika ženskoga roda (*ambrela* “kišobran” < bavaustr. *Ambrell*, *kikla* “suknja” < bavaustr. *Kittel*, *luknja* “rupa” < bavaustr. *Lucken*) redovito je došlo do zamjene završetaka.

¹⁸ M. Ivić (1960) kvantitativnom analizom dokazuje da je inventar imenica muškoga roda najveći. Naime, muškoga roda nisu samo imenice s dočetkom Ø, već i one s -a, -o, -e.

¹⁹ Uz ostatke *i*-deklinacije.

²⁰ V. Schmaus (1961) o adaptaciji turcizama u bugarskome.

2. 74,5% modela ženskoga roda adaptira se kao feminina, 25% kao maskulina, a 1,5% kao neutra, što pokazuje da tendencija muškoga roda pri njihovoj adaptaciji nije osobito izražena.

Replike ženskoga (*bina* “pozornica” < nvnjem. *Bühne, jahlenica* < bavaustr. *Hachel, šalica*) omanja posuda s drškom, obično za kavu, čaj” < bavaustr. *Schale*) i srednjega (*dretvo* “obučarski konac za šivanje obuće, dretva” < srvnjem. *droete, lagvo* < stvnjem. *lagel(l)a, kruglo* < nvnjem. *Kugel*) roda oblikuju se zamjenom završetaka, dok one muškoga roda redovito imaju P₀ (*ajziban* “vlak, željeznica” < nvnjem. *Eisenbahn, buter* “maslac” < nvnjem. *Butter, kunšt* “vještina, spretnost, majstorija” < nvnjem. *Kunst*).

3. Modeli srednjega roda čak se u 89% slučajeva transmorfemiziraju kao maskulina. Njih 10% adaptira se kao feminina, a samo 1% kao neutra.

Replike oblikovane bez znatne promjene dočetka, dakle s P₀, muškoga su roda, dok se one ženskoga (*frajla* < bavaustr. *Fräule, fracimerka* < nvnjem. *Frauenzimmer, grinta* < nvnjem. *Grind, krigla* < bavaustr. *Krögel, pegla* < bavaustr. *Begel*) i srednjega (*almostvo, almošvo, almustvo, almuštvo* < stvnjem. *almôsan, almuosan*) formiraju zamjenom završetaka.

Ovako izražena tendencija muškoga roda rezultatom je frekventnosti konsonanskih dočetaka u njemačkih imenica srednjega roda.

U. Baranow²¹ proučavajući njemačko-portugalski jezični dodir, dolazi do zaključka da “die Genuswahl geschieht nach dem natürlichen Geschlecht, aufgrund der Wortform oder nach der Bedeutung der verdrängter Synonymie. Sie kann der häufigsten Klasse in der Empfängersprache folgen. In eitlichen Fällen ist keine eindeutige Begründung möglich – auch solche Ausnahmen sind zu berücksichtigen”²².

Naše je istraživanje pokazalo da se formiranje roda replike načelno odvija prema trima kriterijima:

1. završetku replike
2. prirodnom rodu (seksusu) replike
3. semantičkoj analogiji prema indigenim bliskoznačnicama.²³

²¹ V. Tesch 1978:184.

²² “Odabir roda odvija se prema prirodnom rodu, na temelju oblika riječi ili prema značenju potisnute sinonimije. Do njega može doći i prema najčešćoj vrsti u jeziku primatelju. U nekim se slučajevima ne može dati jednoznačno objašnjenje – i takve iznimke valja uzeti u obzir.” (B. Š.)

²³ Taj je kriterij prijeporan. Surdučki (1978:291) tako problematizira: “Uvek je moguće (i opravdano) pitati se zašto su, na primer, imenice *barka* i *lađa* imale presudan uticaj na rod pozajmljenica *džunka* i *jahta*, a imenice *čamac* i *brod* to nisu.” Vjerojatno je za adaptaciju obaju modela bio odlučujući kononantski završetak neuobičajen za hrvatski, što je rezultiralo restrukturir-

Prvi je kriterij najzastupljeniji kod imenica koje označavaju što neživo, pa se u kajkavskome književnom jeziku svi germanizmi s konsonantskim završetkom uključuju u *a*-deklinaciju (nvnjem. *das Baronat* > kajk. *baronat* “barunska čast, titula”, bavaustr. *das Eingemachtes* > kajk. *ajmokc* “gusta juha s mesom”, nvnjem. *die Zeit* > kajk. *cajt* “vrijeme”).

Kod replika koje označavaju osobu ženskoga roda, a čiji model završava na konsonant, najčešće dolazi do zamjene završetka, što znači da dobivaju P_a i uključuju se u *e*-deklinaciju (kajk. *frajla* < bavaustr. *Fräule*, kajk. *fracimerka* “ženska osoba, žena” < nvnjem. *Frauenzimmer*). Uloga seksusa ne mora biti odlučujuća. Tako je replika *fracimer* (< nvnjem. *Frauzimmer*), premda označava žensku osobu, muškoga roda.

Govoreći o zamjeni završetka, spomenuli smo kako je riječ o pojavi koja je često motivirana semantičkom analogijom prema indigenim bliskoznačnicama (nvnjem. *Festung* > *festunga* prema *tvrdava*, nvnjem. *Haring* > *harin-ga* prema *riba*, bavaustr. *Larm* > *larma* prema *buka*), konceptualnom analogijom (npr. pri adaptaciji replika *gartlic* < bavaustr. dem. *Gartl*, *kušlec* “poljupčić” < bavaustr. *Kussl*, *pantlec* < bavaustr. *Band(e)l* odlučujuću je ulogu odigrala deminutivnost označenoga) ili izgovornim rasterećenjem (nvnjem. *Grind* > *grinta* “med. krasta; gljivično obojenje dlakavog dijela tijela ili glave”, nvnjem. *Hobel* > *hobla* 1. a. oruđe kojim se izglađuje drvo, strug, blanja; b. tesarska sjekira kojom se ravna drvo, bradva; 2. drvena zidarska gladilica kojom se ravna zid”, bavaustr. *Lucken* > *luknja*). Postoje, međutim, slučajevi u kojima uzroci adaptacije dočetka nisu jasni (nvnjem. *Kobe* > kajk. *kobača*, nvnjem. *Kugel* > kajk. *kruglo*). Kod svih se imenica oblikovanih zamjenom završetka rod također formira ovisno o njihovu dočetu.

3. 4. Prilikom leksičkog posuđivanja načelno se ne percipira kategorija broja. Česti su primjeri tretiranja pluralnih nastavaka jezika davatelja kao dijela osnove (norv. *kars* < engl. *cars*, njem. *Keks* < engl. *cakes*), što znači da se kao inicijalni oblik pri preuzimanju leksičkog elementa uzima nominativ množine, a ne jednine, no replika se ipak formira u singularu.

Dio se replika, međutim, adaptira kao pluralia tantum, što je redovito posljedica prirodne pluralnosti označenoga predmeta.

U našem je korpusu registrirano 14 pluralia tantum: *cajtungi* (< nvnjem. *Zeitung*), *galge* (< srvnjem. *galge*), *gatre*²⁴ “rešetke” (< nvnjem. *Gatter*), *lodin-*

ranjem slogovne strukture.

²⁴ Uz dubletu *gater*.

*ge, lodingi, lodinke*²⁵ “naboj, patrone” (< bavaustr. dij. *Ladaung, Loding*), *lojtre, lotre* “ljestve” (< srvnjem. bavaustr. *lōiter(e)*)²⁶, *orgule, orgulje* (< nvnjem. *Orgel*), *plundre, pljundre* “široke, duge hlače (gaće) do koljena” (< nvnjem. *Plunderhose*), *šnekerlini* “vrsta frizure s uvojcima” (< bavaustr. *Schneckerl*).

Modeli germanizama *galge* (< srvnjem. *galge*)²⁷ i *lojtre, lotre* (< srvnjem. *leiter(e)*)²⁸ su njemački oblici sa završnim *e* koje se pri posuđivanju u kajkavski percipiralo kao množinski nastavak. Odlučujući ulogu nema, međutim, završetak modela (koji se mogao shvatiti i kao P_e), već prirodna pluralnost označenoga²⁹.

J. Grotzky (1978: 80) zaključuje: “... im Dt. markierte Pluralität [ist] für das Skr. funktionslos insoweit, als sich aus der dt. Pluralmarkierung nicht automatisch die skr. morphologische Pluralmarkierung ableiten läßt. Ausschlaggebend für die skr. Pluralform ist der Inhalt “Pluralität” und nicht die dt. Pluralmarkierung.”³⁰

Modeli ostalih kajkavskih germanizama koji su se adaptirali kao pluralia tantum njemački su singularni oblici, što znači da je tijekom adaptacije došlo do pluralizacije uvjetovane prirodom označenoga (*cajtungi, gatre*³¹, *lodinge, orgule, plundre, pljundre, šnekerlini*). Moguć je i utjecaj analogije prema indigenim blisko značnicama (*gatre – rešetke, plundre – hlače*).

4. Terminom **elipsa** u tradicionalnom se jezikoslovlju označava izostavljanje jedne ili nekoliko riječi u rečenici koje se ne smatraju nužnima za gramatičku potpunost i izražavanje željenog značenja.³²

T. E. Hope, govoreći o četirima osnovnima načinima promjene značenja, elipsu spominje kao “semantičku promjenu u kojoj se značenje jednog dijela

²⁵ Uz dubletu *loding*.

²⁶ Uz replike *lojtra, lotra*.

²⁷ Budući da od 14. st. srvnjem. oblik glasi *galgen*, Grotzky (1986:80) smatra da je riječ o starijoj posuđenici. Druga je mogućnost da je tijekom adaptacije došlo do pluralizacije.

²⁸ Turcizam *merdevine* (< tur. *merdiven*) također se adaptirao kao pl. zbog prirodne pluralnosti predmeta.

²⁹ Skok (I:546) tumači da se leksem *galge* adaptirao kao plurale tantum “zbog toga što su vješala na vrhu imala tri poprečna stupa”.

³⁰ “Takvi primjeri pokazuju da u njemačkome markirani plural za srpsko-hrvatski nema nikakvu funkciju utoliko što se srpsko-hrvatska pluralna markacija ne može izravno izvesti iz njemačke. Za srpsko-hrvatski množinski oblik od odlučujućeg značaja nije pluralna markacija već sadržaj “pluralnost”.” (B. Š.)

³¹ Skok (I:155) također objašnjava da su *gatre* pl. “zbog toga što se sastoje od više čestica”.

³² Usp. Simeon I:298, Crystal 1985:63.

fraze prenosi na drugi ako se prvi ispusti”.³³ R. Filipović (1986:179) polazi od Hopeove definicije i proširuje ju naglašavajući kako je riječ o pojavi koja može biti unutarjezična, ali se može javiti i pri jezičnom posuđivanju, odnosno tijekom transemantizacije (engl. *comic strip* > hrv. *strip*, engl. *grapefruit* > hrv. *grejp*, engl. *smoking-jacket* > hrv. *smoking*).

Smatramo da se u dodirnom jezikoslovlju o elipsi kao strategiji adaptacije može govoriti ne samo na semantičkoj, već i na morfološkoj razini. Naime, tijekom posuđivanja modela, koji sa stajališta jezika davatelja predstavlja složenicu, izostavlja se jedan strukturalni dio, odnosno jedna tvorbena osnova.

D. Müller (1961) iznosi kako je izbjegavanje složenica, odnosno pojava elipse, tendencija koja se javlja u svim slavinama pri posuđivanju germanizama (njem. *Lederbirne* > hrv. *lederica*, njem. *Kaisersemmel* > kajzerica, njem. *Einkommensteuer* > hrv. *ajnkomen*³⁴). Pojava je najvjerojatnije motivirana jezičnom ekonomijom.

Replike nastale elipsom nazivat ćemo **eliptične posuđenice**.³⁵ Ovisno o vrsti adaptacijskih procesa kojima su nastale, možemo ih podijeliti u dvije skupine:

1. Pri oblikovanju prve skupine primijenjen je samo minus postupak, odnosno dio modela je izostavljen te se takav “okrnjeni” označitelj, ovisno o svome završetku, pridružuje nekoj od paradigma jezika primatelja. Tako oblikovane replike nazivat ćemo **prototipne eliptične posuđenice**.³⁶

2. Prvi stupanj formiranja **eliptičnih izvedenica** odgovara već opisanoj adaptaciji prototipnih eliptičnih posuđenica. Međutim, nakon minus postupka slijedi plus postupak, odnosno dodavanje indigenog završetka. Adjukciju indigenoga strukturalnog elementa, motiviranu raznovrsnim čimbenicima (izgovorno rasterećenje, analogija prema indigenim sufiksima, izražavanje određene gramatičke kategorije jezika primatelja), označit ćemo nazivom **kontakto-loška kompenzacija**.³⁷

³³ Prema Filipović 1986:159.

³⁴ Müllerovi primjeri.

³⁵ U literaturi još nalazimo termin *Lehnkürzung* (Tesch 1978:128).

³⁶ Termin, kao i onaj eliptična izvedenica, u hrvatsko dodirno jezikoslovlje uvodi V. Piškorec (2005:72).

³⁷ Prema kontaktologija, u ruskom jezikoslovlju uobičajenom nazivu za dodirno jezikoslovlje.

Nastanak dvaju tipova eliptičnih posuđenica mogli bismo grafički ovako prikazati:

1. M {AB} → R {A}

bavaustr. *Kingelhase* > kajk. *kingl* “kunić”

2. M {AB} → R {A + z}

bavaustr. *Gabelfrühstück* > kajk. *gablec* “užina”

nvnjem. *Halbzyllinder* > kajk. *halbec* “polucilindar”

M – model

R – replika

A – tvorbena osnova jezika davatelja

B – tvorbena osnova jezika davatelja

z – završetak jezika primatelja

U našem je korpusu ovjereno devet eliptičnih posuđenica, od kojih su dvije prototipne (kajk. *galic* “galica” < bavaustr. *Galitzel*, *Galizelstain*, kajk. *kingl* < bavaustr. *Kingelhase*), a u sedam slučajeva riječ je o eliptičnim izvedenicama (kajk. *banka* “novčanica” < nvnjem. *Banknote*, kajk. *gablec* < bavaustr. *Gabelfrühstück*, kajk. *galica* < bavaustr. *Galitzel*, *Galizelstain*, kajk. *halbec* < nvnjem. *Halbzyllinder*, kajk. *marker* “voj. prodavač hrane koji prati vojsku na pohodima; prodavač u vojničkoj kantini” < nvnjem. *Marketender*, kajk. *plundre*, *pljundre* < nvnjem. *Pluderhose*).

Već smo spomenuli kako su motivirajući čimbenici kontaktološke kompenzacije vrlo raznoliki, a ponekad ih je nemoguće jednoznačno odrediti. Često je riječ o izgovornom rasterećenju, a na odabir indigenog završetka utjecala je analogija (npr. kod replika *gablec*, *halbec*). Završno *e* u replikama *plundre*, *pljundre* indikator je nominativa plurala ženskoga roda. Tijekom adaptacije posuđenice *banka* “novčanica” vjerojatno je došlo do križanja s *banka* “novčarska institucija”.

U nekim slučajevima, npr. kod germanizama *galic*, *galica*, ne možemo sa sigurnošću tvrditi da je riječ o eliptičnim posuđenicama. Naime, potencijalni modeli su bavaustr. *Galitzel*, u kojem je slučaju došlo samo do zamjene završetaka, ili bavaustr. *Galizelstain*.

5. Pod pojmom **latinizacija** podrazumijevamo preoblikovanje riječi po latinskome uzoru, odnosno davanje latinskoga oblika riječima, terminima i imenima³⁸.

U korpusu kajkavskih germanizama ovjerene su tri latinizirane replike: *landgravijat* “zemlje koje su pod upravom landgrofa, visokog plemićkog dostojanstvenika” (< nvnjem. *Landgraftum*), *landgravijuš* “u Njemačkoj visoka plemićka titula nekih kneževa” (< nvnjem. *Landgraf*) i *rihtardus* “sudac” (< srvnjem. *richter*).

Ovu pojavu opisuje Kobilarov-Götze (1972:563) te navodi da se kod mađarskih germanizama javlja uglavnom tijekom 19. st. U kajkavskome književnom jeziku ona je starija: oblik *rihtardus* potvrđen je već 1209. godine u spisu grada Varaždina, a replike *landgravijat* i *landgravijuš* zabilježene su u 18. st.

6. Provedena analiza morfološke adaptacije imeničkih germanizama u kajkavskome književnom jeziku pokazala je da se najveći broj replika oblikovao zamjenom završetaka koja je najčešće uvjetovana morfofonološki, no važan je i utjecaj analogije. Analiza suodnosa završetaka imeničkih replika, zastupljenosti pojedinih indikatora paradigme i uvrštavanja imenica u kajkavski deklinacijski sustav pokazala je da najveći broj imenica ima P_0 (*a*-deklinacija), slijede one s P_a (*e*-deklinacija) i P_o (*a*-deklinacija). U korpusu nisu ovjerene indeklinabilne imenice.

Istraživanje adaptacije roda imenica potvrdilo je našu pretpostavku o postojanju tendencije muškoga roda, što smatramo posljedicom frekventnosti konsonantskih završetaka u njemačkome kao jeziku davatelju.

Utvrđeno je da se rod posuđenica formira prema trima kriterijima: dočetu replike, njezinom prirodnom rodu ili semantičkoj analogiji prema indigenim bliskoznačnicama.

Potvrđena je teza da se prilikom jezičnoga posuđivanja kategorija imeničkoga broja načelno ne percipira. Ipak, manji se broj replika adaptirao kao pluralia tantum. Takva je prilagodba najčešće uvjetovana prirodnom pluralnošću označenoga ili analogijom prema domaćim bliskoznačnicama.

Posebne strategije morfološke prilagodbe imenica čine elipsa, tijekom koje se izostavlja jedna tvorbena osnova modela (*kingl* < bavaustr. *Kingelhase*), i kontaktološka kompenzacija, odnosno dodavanje indigenog elementa na repliku oblikovanu elipsom (*gablec* < bavaustr. *Gabelfrühstück*).

³⁸ Usp. Simeon I:745.

Istraživanje je pokazalo da se imenički germanizmi, prošavši transmorfemizaciju, u potpunosti uklapaju u sustav kajkavskoga književnog jezika kao jezika primatelja.

Literatura:

- BIELFELD, HANS HOLM 1933. *Die deutschen Lehnwörter im Obersorbischen*. Leipzig: Kommissinosverlag Otto Harrassowitz.
- CRYSTAL, DAVID 1985. *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike*. Beograd: Nolit.
- FILIPOVIĆ, RUDOLF 1986. *Teorija jezika u kontaktu: Uvod u lingvistiku jezičnih dodira*. Zagreb: JAZU i Školska knjiga.
- FINKA, BOŽIDAR (ur.) 1984 – 1999. *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*. Zagreb: HAZU i IHJJ.
- KATIČIĆ, RADOSLAV (ur.) 2000 – 2005. *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*. Zagreb: HAZU i IHJJ.
- GROTZKY, JOHANNES 1978. *Morphologische Adaptationen deutscher Lehnwörter im Serbokroatischen* (Beiträge zur Kenntnis Südeuropas und des Nahen Orients Bd. 26). München: Dr. Rudolf Trofenik.
- HAUGEN, EINAR 1969. *The Norwegian Language in America: A Study in Bilingual Behavior*. Indiana University Press.
- IVIĆ, MILKA 1960. Obeležavanje imeničkog roda u srpskohrvatskom književnom jeziku. *Naš jezik*, 194–211.
- IVIĆ MILKA 1966. Tipovi imeničkog roda u srpskohrvatskom književnom jeziku. *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, 9, 41–47.
- KOBILAROV-GÖTZE, GUDRUM 1972. *Die deutschen Lehnwörter der ungarischen Gemeinsprache*. Wiesbaden: Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica.
- LEWIS, KRISTIAN; BARBARA ŠTEBIH 2004. Nazivi za vrste riječi u hrvatskome kajkavskome književnom jeziku. *Rasprave za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 30, Zagreb, 107–119
- MÜLLER, DIETER 1961. Neuere Untersuchungen auf dem Gebiete der deutschen Lehnwörter im Serbokroatischen. *Südost-Forschung*, XX, 279–289.
- PIŠKOREC, VELIMIR 2005. *Germanizmi u govorima đurđevečke Podravine*. Zagreb: FF press.
- SIMEON, RIKARD 1986. *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*. Zagreb: Matica hrvatska.
- SKOK, PETAR 1971–1973. *Etimološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: JAZU.

- SOČANAC, LELIJA 1992/3. Morfološka adaptacija anglicizama u talijanskom jeziku. *Filologija*, 20/21, 413–424.
- STOLAC, DIANA 1995. Standardizacijski procesi u kajkavskome književnom jeziku. *Filologija*, 24/25, 331–337.
- SURDUČKI, MILAN 1978. *Srpskohrvatski i engleski u kontaktu*. Novi Sad: Matiča srpska.
- ŠOJAT, ANTUN 1969a. Kratki navuk jezičnice horvatske. *KAJ*, II/5, 65–81.
- ŠOJAT, ANTUN 1969b. Kratki navuk jezičnice horvatske. *KAJ*, II/7, 49–5.
- ŠOJAT, ANTUN 1969c. Kratki navuk jezičnice horvatske. *KAJ*, II/10, 65–81.
- ŠOJAT, ANTUN 1969d. Kratki navuk jezičnice horvatske. *KAJ*, II/3/4, 65–81.
- ŠOJAT, ANTUN 1969e. Kratki navuk jezičnice horvatske. *KAJ*, III/10, 49–65.
- ŠOJAT, ANTUN 1979. O zagrebačkom kajkavskom govoru. *Rasprave zavoda za jezik*, 4/5, Zagreb, 125–134.
- ŠOJAT, ANTUN 1993. Hrvatski jezik u Sušnik-Jambrešićevu rječniku (1742). *Croatica* 23/24, Zagreb, 359–65.
- TESCH, GERD 1978. *Linguale Interferenz*. Tübingen: TBL.
- TOŠOVIĆ, BRANKO 2000. Russisch-serbokroatisch-deutsche Korrelationen in der Kategorie des Genus. *Anzeiger für slavische Philologie*, XXIV, 7–36.

Transmorphismation von substantivischen Germanismen in der kajkawischen Schriftsprache

Zusammenfassung

In der vorliegenden Arbeit werden die Resultate der Analyse von morphologischer Adaptation der substantivischen Germanismen in der kajkawischen Schriftsprache dargestellt. Die Transmorphismation von Substantiven umfasst die Einordnung von Repliken in Deklinationsparadigmen der Nehmersprache und die Adaptation vom Numerus und Genus.

Ključne riječi: germanizmi, kajkavski književni jezik, transmorfemizacija

Key words: germanism, kajkavian standard language, transmorphismation